

JADWIGA STĘPNIK-SZEPTYŃSKA* | UNIwersYTET Jagielloński

RAFAŁ SZEPTYŃSKI** | INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Chronologizacja polskiego słownictwa – współczesna praktyka

Słowa kluczowe: chronologizacja, redatacja, leksykografia historyczna, słownictwo polskie.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.100.3.10>

Do napisania niniejszego artykułu zainspirował nas ferment, jaki się pojawił w ostatnich latach wśród badaczy polskiej leksyki w związku z masowym udostępnieniem cyfrowych baz gromadzących teksty dawniejszego piśmiennictwa polskiego. Rzecz jasna sytuacja ta stwarza bardzo poważne możliwości, między innymi jeśli chodzi o rozwój wiedzy o pierwszych poświadczeniach wyrazów w historii języka polskiego. Warto zatem podjąć dyskusję na temat sposobu wykorzystania nowych zasobów, przy czym szczególnie interesująco przedstawia się relacja między nakładami a praktycznymi efektami zastosowania konkretnych procedur służących chronologizacji. Celem artykułu jest prezentacja potencjału wypracowanego przez zespół odpowiedzialny za pole „chronologizacja” w hasłach WSJP PAN¹ (ogólnie na temat tych zagadnień – zob. Janczulewicz 2018). Nowa analiza około stu wyrazów pozwala nam na sformułowanie w końcowej części artykułu pewnego postulatu o charakterze technicznym. Efektem naukowym naszej pracy jest oczywiście szereg nowych, to znaczy „wcześniejszych” datacji.

Na warsztat wzięliśmy 102 jednostki („pękatą centurię”, por. Wawrzyńczyk 2011: 308)² skomentowane pod względem datacji pierwszych poświadczeń przez Jana Wawrzyńczyka w kontekście wcześniejszych ustaleń, zawartych przez Andrzeja Bańkowskiego w dwóch tomach ESJP. Uwzględniliśmy także, zresztą jako źródła WSJP PAN, najważniejsze z późniejszych dokonań J. Wawrzyńczyka – wydane tak samodzielnie (Wawrz250), jak i we współpracy z Piotrem Wierzchoniem (2017)³. O ile nasze doświadczenia potwierdzają pewien potencjał NFJP jako narzędzia do chronologizacji nawet na poziomie wersji testowej, o tyle w tym momencie jego funkcjonalność i wiarygodność są jeszcze mocno ograniczone (por. brak jawnej dokumentacji danych z wykresów, przypadkowy dobór ilustracji, brak szerszych kontekstów oraz informacji o znaczeniach, długi czas oczekiwania na wyniki zapytań czy wreszcie – przewidzianą na tym etapie – dominację materiałów XX-wiecznych).

* jadwiga.stepnik@uj.edu.pl; ORCID: 0000-0001-9890-6027

** rafal.szeptynski@ijp.pan.pl; ORCID: 0000-0003-2292-4151

1 Autorzy artykułu uczestniczyli w pracach nad WSJP PAN w latach 2014–2016 (R.S.) oraz 2016–2018 (J.S.-S.).

2 Pomijamy wyrazy wymienione na s. 309, które nie zostały opatrzone komentarzem. Pula wyrazów nie została dobrana jako reprezentatywna z tego czy innego punktu widzenia.

3 <http://www.nfjp.pl> (dostęp: 21 stycznia 2020).

Główną część artykułu stanowią komentarze datacyjne. Numerowane hasła w układzie alfabetycznym rozpoczyna lemat. Następujący po nim asterisk oznacza, że wykres zawarty w hasle NFJP wskazuje na najwcześniejsze wystąpienie wyrazu w XX wieku; z braku możliwości weryfikacji (zob. wyżej) uwzględniamy tę informację jako drugorzędną. Dalej, w nawiasie, zamieszczamy kolejno datację zaproponowaną przez J. Wawrzyńczyka i, po strzałce, nową datację, np. (1844 → 1838). W jednym wypadku (*karoseria*) dodano po kolejnej strzałce trzecią datację: spoza źródeł wykorzystanych w WSJP PAN przetestowaliśmy bowiem możliwości *Korpusu polszczyzny 1830–1918*⁴. Znak zapytania przy dacie (1807 → 1632?) wskazuje albo na problemy z precyzyjnym ustaleniem roku na podstawie samego źródła, albo na konkurencję dwóch źródeł, z których jedno nie ma precyzyjnie ustalonej datacji. Problemy z datacją mogą także skutkować podaniem zakresu dat: (1891 → 1730–1731). Wskazanie po strzałce dwóch dat rozdzielonych ukośnikiem (1891 → 1826/1844) może dotyczyć dwóch sytuacji: pierwsza, wcześniejsza z dat odnosi się do znaczenia, którego uwzględnienie może budzić kontrowersje⁵, lub – jeżeli ujęta jest w nawias kwadratowy – do dokumentu datowanego na podstawie informacji zawartych w przedruku stanowiącym nasze źródło⁶. Jeśli nie jesteśmy w stanie cofnąć datacji zaproponowanej przez J. Wawrzyńczyka, lemat pozostawiamy, co oczywiste, z pojedynczą datą i dodatkowo wyodrębniamy go graficznie przez podkreślenie. Po datach w nawiasie oraz następującym po nim dwukropku podajemy cytat oraz jego opis bibliograficzny. Ewentualne dodatkowe komentarze rozpoczynamy od nowego wiersza. Po części hasłowej artykułu umieszczamy podsumowanie analizy i wnioski.

Na tym etapie konieczna jest jeszcze jedna uwaga: mimo sugestii o możliwości ustalenia ostatecznej datacji wyrazów (Wawrzyńczyk 2011: 309) celujemy raczej w zaprezentowanie najwcześniejszych poświadczeń zgodnie z obowiązującą wiedzą i dostępnymi zasobami. Choć część czytelników całe zagadnienie może z góry potraktować jako nienaukowe lub naukowe tylko w niewielkim stopniu, to trzeba przyznać, że w przeciwieństwie do wielu innych działań językoznawstwa chronologizacja wyrazów daje stosunkowo szerokie pole do falsyfikacji. Mamy tu zatem niewątpliwie do czynienia z faktami naukowymi; osobnym zagadnieniem jest to, jak kto oceni ich wagę.

1. ALUZJA (1807 → 1632?): „Wfpomniałem fobie piękną Allufią/ którą ieden mądry człowiek uczynił/ ná imię Piufa piątego Papieża” – [za ESXVII] J.M. Mijakowski, *Interregnum* [...], 1632, s. 10.

W kartotece ESXVII zawarty jest także cytat z dzieła datowanego na lata 1601–1700 – *Herbarz albo orator polonus*, rkp. Bibl. PAN Kórnik, sygn. 101.

4 <https://szukajwslownikach.uw.edu.pl/f19/> (dostęp: 25 stycznia 2020). Nie skorzystaliśmy za to z serwisu Polona (polona.pl). Chociaż ilość dostępnych tam zasobów jest imponująca, to nie udało nam się wypracować konstrukcji zapytań umożliwiającej odsianie masy nieadekwatnych wyników, które nie tylko utrudniają wyłapywanie najważniejszych rekordów, ale też znacznie wydłużają działanie programów.

5 Znaczeń całkiem odległych (por. *ciągnik*) nie bierzemy pod uwagę przy datacji, choć wzmiankujemy je w komentarzach.

6 Zasadniczo pomijamy informacje, które dotyczą procesu wydawniczego (w tym informacje o dacie zatwierdzenia przez cenzurę). Zob. jednak *narkoman*.

2. ANEKTOWAĆ (1891 → 1730–1731): „Dotegoż anektowałem List od X Cystersa od ImPana Ryły w tymże interesie pisany” – [za ESXVII] A.K. Sapieha, *Diariusz*, 1730–1731, s. 151.
3. ARTYSTYCZNY (1844 → 1838): „Dowody owe artystyczne, literackie że do tego to zejść muszą koniecznie przeznaczenia ludzkości zostanie bez żadnych wpływów?...” – *Literatura i krytyka. Pisma M[ichała]*. G[rabowskiego], 1838, s. 171–172.
4. BANAŁ* (1939 → 1912): „Słuchacz teatralny potrzebuje niespodzianki wydarzeń, a schematu, niemal banału psychologicznego” – „Museion. Miesięcznik poświęcony literaturze i sztuce” 1912, r. 2, z. 5, s. 135.
5. BARIERA (1848 → 1751/1754–1765): „świnie dzikie [...] na cyrkuł obszerny, barierami okrążony, wypadaly [...]” – [za ESXVII] M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1: 1754–1765, s. 573. Nieco wcześniej, bodaj jako ‘ozdoba, element stroju’, por.: „postanowiły wżyfytkie Zausnice, wżyfytkie Pierscianki, [...] Baryery, [...] odnieść to wżyfytko do Senatu” – *Zegar monarchow [...]*, 1751, s. 257. Nie udało nam się zidentyfikować podobnego znaczenia w XVIII-wiecznej francuszczyźnie.
6. BIUROKRACJA (1859 → 1843): „to sprowadziło na świat biurokracyą z całym nieznośnym jój pedantyzmem [...]” – B.F. Trentowski, *Stosunek filozofii do cybernetyki czyli sztuki rządzenia narodem: rzecz treści politycznej*, 1843, s. 54.
7. CHLUPOTAĆ (1835 → 1781/1807): „CHLUPOTAĆ, -ał, -oce *niiak. nied.*, bełkotać, burczeć, gluknąć, w naczyniu z poruszenia, albo iak glukanie w brzuchu, *Włod. rumpeln, schluttern*” – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 1, 1807, s. 247. Wskazane przez Lindego źródło zawiera raczej formę rzeczownikową od *chlupotać się*, por. „Glukanie w brzuchu, *chlupotanie się, burczenie*” – I. Włodek, *Słownik polski dawny*, 1781, s. 13. Jest to dodatek do tegoż autora *O naukach wyzwolonych w powszechnosci i szcęgulnosc*, 1780.
8. CIĄGNIK* (1929 → 1921): „Przewóz czołgów koleją żelazną, samochodami, ciągnikami” – „Bellona” 1921, r. 4, z. 10, s. 897. Por. wcześniej, bodaj wyjątkowo, w innym znaczeniu: „Układ *ciągników* w tych piecach, [...] ma jeszcze tę najważniejszą zaletę, że nawet przy największém niedbalstwie wycierania kominów pożar z nich jest niemożliwy [...]” – *Dziennik rolniczy wydawany przez c.k. Towarzystwo gospod.-rolnicze krakowskie*, 1866, s. 237. Ilustracja z NFJP z 1916 r., a więc sprzed roku 1921, ale po roku 1866, odnosi się do jeszcze innego znaczenia.
9. DOKTRYNA (1859 → [1830]/1832): „*Doktryna niepozwała się nam nazywać narodem, legitymiści dowodzą, że w jmieniu uciśnionej ojczyzny przemawiać niemożemy, a was niema, którzy możecie?*” – E. Januszkiewicz, *Janicki* [broszura z serii: *Pielgrzym Polski: pismo polityce i literaturze narodowej poświęcone*], 1832, s. 1. Tekst opatrzony jest tytułem „Manifest Jzb Sejmujących 20 Grudnia 1830”. Znacznie wcześniej, acz wyjątkowo i bodaj w nieco innym znaczeniu, por. „Gdzie kto się czemu Święci, w takiey tesz Doctrinie Cwiczey” – [za ESXVII] W. Potocki, *Transakcja Wojny Chocimskiej*, 1670, XVIV.

10. DOPASOWAĆ (1836)

11. DOSŁOWNY (1835 → 1801): „Dosłowni tłumacze i ich obrońcy nayczęściey niesmaczność wykładów swoich starają się krasić i wymawiać wiernością nieodstępną oryginałowi” – A. Dantiscus [A.K. Czartoryski], *Mysli o pismach polskich. Z uwagami, nad sposobem pisania w rozmaitych materiach*, 1801, s. 130.

12. DRASKA (1935)

13. DRASTYCZNY (1844 → 1838): „Drastique, a[djectif]. T[erme technique]. drastyczny, prędko skutkujący, drastisch, schnell wirkend” – *Nowy słownik kieszonkowy Francuzko-Polsko-Niemiecki*, 1838, s. 350.

14. DREN (1859 → 1854): „U podnóża zaś Krzemionek są tak zwane Zakłady fabryczne Steinkellera zawierające w sobie: [...] 3. Cegielnię dostarczającą drenów, dachówek, cegieł itd.” – J. Mączyński, *Kraków dawny i terażniejszy, z przeglądem jego okolic*, 1854, s. 225.

15. DRENAŻ (1891 → 1854): „Obrabia pan J. B. R. następnie rurki drenowe, wybierając z licznych wiadomych mu zapewne dat, stwierdzających korzyści drenażu, nieszczęsną łąkę bardzo mokrą i torfową [...]” – „Tygodnik Rolniczo-Przemysłowy” 1854, s. 403.

16. DRENOWAĆ (1873 → 1854): „Tak jest, powtarzamy, trzeba drenować, a komu możność pozwala, wszelkie poprawy rolnicze od tego rozpoczynać powinien [...]” – „Tygodnik Rolniczo-Przemysłowy” 1854, s. 101.

17. DRES (1939 → 1918): „Na angielskim *crack*’u i w czerwonym *dress*’ie. Bo zbiegły już czasy aż do niepamięci, kiedy posiadaliśmy własny język na wszystkie terminy [...]” – Z. Bartkiewicz, *Krwią i atramentem. Nowele*, 1918, s. 125.

18. DUBLOWAĆ (1835 → 1776/1806): „Duplikuię, ować, s. nd. 2. dupliren, eben so dubluję, ować, s. nd. 2.” – J.S. Bandtkie, *Słownik dokładny Języka Polskiego i Niemieckiego*, t. 1, 1806, s. 207. Dyskusyjny jest ogólniejszy, abstrakcyjny charakter znaczenia wyrazu poświadczonego w pojedynczej kolokacji w następującym, wcześniejszym zapisie: „Dwoienie czyli dublowanie Batalionu: znaczy, kiedy ze dwóch fzeręgów bądź podłużnych (*Rang*) bądź poprzecznych (*file*) robi fię ieden” – *Flawiusza Wegecyusza Renata męża zacnego o sprawie rycerskiej nauka* [...], 1776, s. 470.

19. DUDZIARZ (1891 → 1821): „Tak i przy mrujących tonach dudziarza, widzieliśmy młodzież szybkością błyskawicy unoszącą się wesołym duchem do tańcu [...]” – *Rozmaitości*, 1821, s. 139.

20. DYRYGENT (1891 → 1826/1844): „Wspomniona wyżej maszyna wszystkiemi ruchami dekoracyj kierująca, stoi pod sceną i stosuje się do dawanych przez dyrygenta znaków” – *Rozmaitości*, 1844, s. 255.

Wcześniej jako funkcja administracyjna, por.: „Niemogą być zniewolonymi do przyięcia opiek: [...] dyrygenci i burmistrzowie po miastach [...]” – *Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich. Nowe wydanie. Część druga, Tom drugi* [poprawione ręcznie na: czwarty], 1826, s. 378.

21. DYSKUSJA (1856 → [1810]/1811?): „Na posiedzenie Sekcyi do dyskusyi projektu wyznaczone, uwagi na piśmie przynoszone będą” – *Dziennik praw*, t. 2, [?], s. 384.

Cytowany dekret ogłoszono 3 listopada 1810 r., a stanowi on wypis z protokołu z 19 września 1810 r. Ostatni dekret zamieszczony w tomie ogłoszono 5 stycznia 1811 r.

22. DYSKUTANT* (1933 → 1909): „prelegenci i dyskutanci znaleźli salę dość pełną i najsympatyczniej usposobioną” – „*Ateneum Kapłańskie*” 1909, r. 1, t. 1, z. 2, s. 168.

23. ELEKTRYFIKOWAĆ* (1931 → 1922): „Włochy, zatrzymując dla części północnej swej sieci kolejowej prąd trójfazowy, zamierzają elektryfikować resztę sieci prądem stałym o możliwie wysokiem napięciu” – R. Podoski, *Tramwaje i koleje elektryczne*, t. 2, 1922, s. 44.

24. ELIMINACJA (1859 → 1745): „przez aktualną Woyfk auxyliarnych ewakuacją wieczna wynidzie eliminacja [...]” – *Swada polska y łacinska*, t. 1, 1745, s. 164.

25. EMANCYPOWAĆ (1844 → 1833): „Pewien lord [...] wykrzyknął: ‘Co my mamy żydów emancypować!? żydzi powinni by owszem kilku z nas emancypować[.]’” – „*Kuryer litewski*” 1833, nr 96, [bez paginacji].

Jest to cytat z innej gazety, należy się też domyślać, że pierwotne źródło było angielskie.

26. EMBRIO(N) (1835 → 1829): „מִזְגָּהּ bezkształtna, obwiniona massa, zarodek, embryo” – A.L. Chiarini, *Słownik hebrajski*, 1829, s. 37.

27. EMERYT (1844 → 1783): „do tey liczby wyznaczoney Xięży po Klafztorach, nie będą należeć także Emeryci, ftarzy, i do pracy niepofobni” – *Pamiętnik polityczny y historyczny*, t. 2, 1783, s. 532.

28. EMERYTURA (1844 → 1793?): „Kommiffya Edukacyina w ordynacyi fwoiey wymierzy dla osób w poługach edukacyi pracuiących, czas do Emerytury [...]” – *Kommissya edukacyina oboyya narodów. Prawo Na Seymie 1793 Roku Postanowione*, [?], s. 33.

29. EMISJA (1859 → 1836): „że u nas umiarkowaną emisyją papierów emancypacyinych, pomódzby można zamierzonemu celowi, [...], któż o tém wątpi?” – *Żywoť Tomasza Ostrowskiego*, Paryż 1836, s. 160.

30. EMOCJA (1859 → 1845): „Nabieram gorączkowej chuci do gry, trawię noce bezsenne przy kartach, a rozpalony ciąglą emocyą, tracę rzeźwość, przytomność, powagę [...]” – *Pieśni dla braci*, 1845, s. 27.

31. EMPIRYCZNY (1835 → 1814): „Podobnie téż w tomie piątym i dziewiątym ma Metafizykę, gdzie psychologia racjonalna i empiryczna zupełnie są z sobą pomieszane” – F. Bentkowski, *Historya literatury polskiej*, t. 2, 1814, s. 26.

32. ENCYKLIKA (1859 → 1754): „Wyfzła Encyklika [...], w ktorey iako niezmierną radność cała Prowincya miała z otrzymanych Koron, [...] Prowincyał [...] wyraził przez następujący Excerpt [...]” – *Hasło Słowa Bozego*, 1754, [bez paginacji (Q)].

33. ENIGMATYCZNY (1859 → 1727): „Dawno już poftronne Narody z Enigmatycznym odzywały się Sarkazmem [...]” – A.L. Kierśnicki, *Wolny głos*, 1727, s. 102.

34. ENTUZJAZM (1835 → 1772): „W trzecim gatunku zbrodni [...] miefzczą fię [...] mowy fanatyczne w gofpodach, podniecaiące złe namiętności w gminie ciekawym, y nabieraiące mocy od fameyże fluchaczow mnogości, a zwłafzcza od entuzyazmu fkrytego i pokątneho [...]” – *O przestępstwach y karach wykład z francuskiego na język polski*, 1772, s. 205.

35. EPIGON (1891 → 1858): „Czy dasz temu wiarę, szanowny epigonie epoki Sasów, że cywilizacya, o której mówię, [...] jest prawie jeszcze w powiciu?” – „Czas. Dodatek miesięczny” 1858, t. 9, s. 204.

36. EPIZOD (1844 → 1801): „Jeft to Epizod: *Swiątynia Nudów*, a treść iego nafępuiąca” – *Nowy Pamiętnik Warszawski. Dziennik historyczny, polityczna, tudzież nauk i umiętności*, t. 3, 1801, s. 98.

37. EROTYCZNY (1844 → 1801): „Z tych tedy powodów, rzuca się nie jeden do pisania [...] bez domyślenia się co jest poema, jakie są różne jego rodzaje, [...] co erotyczny (1) gatunek, co opisujący [...]” – A. Dantiscus [A.K. Czartoryski], *Mysli o pismach polskich. Z uwagami, nad sposobem pisania w rozmaitych materiach*, 1801, s. 175.

38. ESKALATOR (1949)*

39. ETYCZNY (1835 → 1815): „W reszcie cały ten wykład Reiowski iest bardziey etyczny, albo moralny, iak prostacki” – J.S. Bandtkie, *Historya drukarni krakowskich*, 1815, s. 364.

40. EWAKUOWAĆ (1844 → 1656–1688): „przywłaszczyc sobie pragneli krwią Napoiwszy Fortece Zawojowane Ewakowawszy Jedne szturmem drugie przez Traktaty pobrawszy [...]” – [za ESXVII] J.Ch. Pasek, *Pamiętniki*, 1656–1688.

41. FETYSZ (1859 → 1828): „Wszelkim ofiarom *fetyszowi* czynionym towarzyszy mo[r]derstwo ludzi [...]” – *Kolumb. Pamiętnik*, t. 1, 1828, s. 43.

42. FINEZJA (1891 → 1857): „ciało ich nie zniewieściao a umysł nie zgnuściao do tego stopnia aby mógł należycie bawić się finezyą dowcipu i namiętności [...]” – „Czas. Dodatek miesięczny” 1857, t. 7, s. 81.

43. FLOTYLLA (1859 → 1718): „Ze blisko przeszłej Soboty/ poczęli/ [...] ze dwóch Moździerzów mocno na wystawioną Szwedzką Baterią/ jako i na ich Flotylle Bombardować [...]” – [za ESXVII] *Poczta królewiecka*, 1718, s. 63.

44. FOKA (1859 → 1620): „I obrok, brzydkiej focie zgotowany, bierze, Zbawiając jej rozkosznej i smacznej wieczerze [...]” – [za ESXVII] L. Ariosto, *Orland Szalony* [...], przeł. P. Kochanowski, 1620, t. 1, s. 224.

45. FORMACJA (1856 → 1752): „Człowiek z pierwfzey formacyi fwojey był obrazem Boskim [...]” – J. Poszakowski, *Kazania na niedziele całego roku*, 1752, s. 46.

46. FORMALISTA (1835 → 1830): „niepowinnoż to trafiać do przekonania klasycznych formalistów [...]” – *Haliczanin*, t. 1, 1830, s. 177.
47. FORMALIZOWAĆ (1859 → 1840): „na przypadek, gdyby która z nich ośmieliła się zaprzeczyć mu berła lub poważyla się formalizować przy jego oddaniu [...]” – L. Królikowski, *Memoriał historyczny i polityczny o stanie obecnym wolnego miasta Krakowa*, 1840, s. 90.
48. FORT (1859 → 1606): „Z kim oni przestaną, tego i miasto; pewnie i forty tajemne na to budują” – [za ESXVII] *Rozmowa o rokoszu*, cz. 2, 1606, s. 131.
49. FORTEPIAN (1849 → 1812?): „Stempelki w fortepianie drewniane, które uderzają o strony; i ztąd się mówi: fortepian na stempelkach. *Mag. Mscr.*” – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 5, cz. 3, 1812, s. 415.
U Lindego s.v. *stempelki* z rękopisu Antoniego Magiera (1762–1837), bez daty (por. Hrabec, Peplowski 1963: 131). Ze względu zarówno na odmienną formę (-o), jak i na sposób wprowadzenia zapożyczonego wyrazu do tekstu w apozycji, bez fleksji, pomijamy następujący cytat: „Spodziewam się [...] i majstra nowo przez tegoż wymyślonego instrumentu fortepiano, z tymże z tegoż miasta Wiednia” – [za ESXVII] H. Radziwiłł, *Diariusze*, 1747–1756, s. 82.
50. FRAPOWAĆ (1859 → [1804]/1819): „Pan Rumford i Lesly będąc immediate frapowanymi działaniem kaloriku, uczynili dekuwerty, że musi być także frygoryk, który również iak tamten absorbuie raiiny ciepła [...]” – „Pamiętnik Lwowski” 1819, t. 1, nr 5, s. 437.
Cytat z artykułu utyskującego na styl pewnego wykładu naukowego. Por. jeszcze w liście z 1804 r.: „zarzuty nie są zbiorem uwag [...], ale zbiorem trudności, któreby tylko Xięcia frapować mogły [...]” – X. Hugona *Kołątająca korespondencya listowna z Tadeuszem Czackim*, t. 2, 1844, s. 436.
51. GAGAT (1859 → 1781): „W reszcie w takowych gorach naleść możemy Wapno, Gips, różne kamienie, Gagat, Siarkę [...]” – [J.]K. Kluk, *Rzeczy kopalnych osobliwie zdatnieyszch [sic!] szukanie, poznanie, i zażycie*, t. 1, 1781, s. 39.
52. GAMBIT (1859 → 1844): „Jeżeli twój przeciwnik zna się dobrze na gambicie [...], taki pewno zrobi karierę w świecie, lub wielki majątek [...]” – K. Krupski, *Strategika szahowa*, 1844, s. 223.
53. GANG (1936/1937 → 1930): „Pomocy udziela w badaniach Uniwersytet w Chicago, a przedmiotem studjów tego komitetu nie jest nic innego jak tylko życie, rozwój i wpływ gangów [...]” – „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1930, nr 11, s. 393.
Wcześniej, konsekwentnie wielką literą oraz w cudzysłowie, choć jednokrotnie także w liczbie mnogiej: I. Sołdraczyński, *Wskazówki dla gospodarstwa wiejskiego*, t. 1 (*Czynniki produkcji i odbytu*, cz. 2), 1869, s. 446–447. Jest to fragment przekładu z niemieckojęzycznej broszury.
54. GARDZIOŁKO (1851 → 1779): „niektore wcale pierwey w wol polykają, z niego potym wyrzucając, w gardziołka dzieci podają” – [J.]K. Kluk, *Zwierząt domowych i dzikich, osobliwie kraioowych, historyi naturalney początki i gospodarstwo*, t. 2, 1779, s. 79.

55. GATUNKOWY (1835 → 1783): „*b-c* znaczy różnicę ciężkości gatunkowych dwóch krufzczów zmieszanych” – J. Śniadecki, *Rachunku algebraicznego teorya. Przytóżfowaná do linii krzywych*, t. 1, 1783, s. 37.
56. GESZEFT (1880 → 1858): „to je miejsce, kany sie schodzą handlerze a kupcy, handlują między sobą a geszefty robią [...]” – „Gwiazdka Cieszyńska” 1858, nr 44, s. 350.
57. GOJ (1859 → 1836): „Z młodu związany z domową zagrodą/ Z gojami wcale, z żydami nie wiela/ Rozmawiać lubił.” – L. Mierosławski, *Żelazna Maryna*, Paryż 1836, s. 14.
58. GRAFICZNY (1856 → 1783): „każdą linią geometryczną proftą lub krzywą odryfowaną podług iakięgo prawa, zwážać możemy iako wyráz graficzny pewnego zrównania takowé prawo zamykaiącęgo” – J. Śniadecki, *Rachunku algebraicznego teorya. Przytóżfowaná do linii krzywych*, t. 2, 1783, s. 7.
59. GRAWEROWAĆ (1891 → 1856): „Śrebrny cylinder kryty, wielkości 15 linii, w 4. kamieniach grawerowany [...]” – „Przyjaciół Domowy” 1856, nr 6, s. 43.
60. GULASZ (1859 → 1855): „Jest to potrawa, mająca w Anglii tę wziętość, co u nas zrazy polskie, albo na Węgrzech gulasz [...]” – „Przyjaciół Domowy” 1855, nr 11, s. 95.
61. GWARDZISTA (1835 → [1811]/1812?): „Jakakolwiek liczba wypadnie Gwardzistów w Departamencie, zawsze ta formować będzie iedną legią” – *Dziennik praw*, t. 3, [?], s. 267.
Wypis z protokołu datowany jest na 10 kwietnia 1811 r. Dekret ogłoszono 20 maja 1812 r. Z tego roku pochodzą też najpóźniej ogłoszone dekryty zawarte w tomie.
62. HASZYSZ (1858 → 1854): „Używanie haszyszu [...] już przed wiekami było na Wschodzie rozpowszechnione” – „Nowiny” 1854, t. 2, nr 98, s. 874.
Wcześniej nieodmienne, w apozycji: gen.sg. *trawy Haszysz*, acc.sg. *napój haszysz*. Por. L. Rogalski, *Dzieje Krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prussami*, t. 1, 1846, s. 51. Jeszcze wcześniej także nieodmienne, lecz z dodatkowym, odmiennym członem: nom.sg. *Haszysz-Hindy*, instr.sg. *Haszysz-Hindym*. Por. M. Czajkowski, *Kirdżali. Powieść naddunajska*, t. 1, 1839, s. 156, 253–254.
63. HEKTAR (1859 → 1802): „8 Hektary” – „Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” 1802, t. 1, s. 259.
Formy fleksyjne w oczekiwanej postaci zjawiają się nieco później, por. gen.pl. *hektarów*, „Kuryer Litewski” 1812, nr 7, s. 1.
64. HIPOPOTAM (1849 → 1804): „Podług *Pliniusza*, pierwszy *Scaurus* na igrzyfkach krokodyla i hippopotama ftawił [...]” – „Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” 1804, t. 3, s. 607.
65. HIPOTEZA (1849 → 1778): „Zawfze teraz hypotez chwytaią się [...]” – *Listy Papieża Klementa XIV. Ganganellego*, t. 1, 1778, s. 232.

66. HODOWLA (1849 → 1821): „dobrze pomnożyć hodowlę owiec, to znaczy przynosi pożytek [...]” – J. Chodźko, *Pan Jan ze Świsłoszy*, 1821, s. 27.

Odnaleziono poprzez słownik Mrongowiusza s.v. *Zucht*, mimo nierozwiązania w źródle skrótu „P. Jan.”, por. Ch.C. Mrongovius, *Słownik niemiecko-polski*, 1823, s. 693.

67. HOKEJ* (1938 → 1927): „Pol. Zw. Hockeya na trawie” – *Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego*, t. 5, 1927, s. 146.

Pisownię wyrazu, która zainteresowała Autora *Komentarzy...*, ustandaryzowano w 1936 r., por. Komunikaty Komitetu Ortograficznego P.A.U., „Język Polski” 1936, R. XXI, nr 2, s. 50.

68. JEDNORZĘDOWY (1835 → 1830): „*Starczyk*, *Senecillis*. Kielich jednorzędowy wielolistkowy [...]” – J. Jundziłł, *Opisanie roślin w Litwie, Na Wołyniu, Podolu i Ukrainie dziko rosnących iako i oswojonych*, 1830, s. 324.

69. JOD (1856 → 1816): „Istota ta niedawno odkryta [...] dla tego jodem nazwana została, że para iey pokazuje się w pięknym fioletowym kolorze” – J. Śniadecki, *Początki chemii*, t. 1, 1816, s. 134.

70. KACYK (1835 → 1740): „Rządzeni są przez Kacyków których sobie obierają” – [za ESXVII] W.A. Łubieński, *Świat we wszystkich swoich częściach*, 1740, s. 639.

71. KADM (? → 1820): „Pan Rozenbaum [...] podaje siarczan kadmu za nowy środek do leczenia zaćmień błony rogowej oka” – „Dziennik Wileński” 1820, t. 3, nr 4, s. 469.

Co do znaku zapytania na miejscu datacji J. Wawrzyńczyka (2011: 305), por. komentarz: „Rocznik wg swił. Na pewno niewłaściwy, za młody”.

72. KAMUFLAŻ (1935 → 1918): „Kamuflaż *f. ob.* Camouflage” – *Słownik wyrazów obcych. 27,000 wyrazów, wyrażen i przysłów cudzoziemskich*, 1918, s. 289.

73. KANALIZACJA (1859 → 1841): „Atoli przy miałkości rzek [...] potrzebne jeszcze były kanalizacje [...]” – S[taniśław]. P[later]., *Mała encyklopedia polska*, t. 1, 1841, s. 173.

74. KANCELISTA (1836 → [1788]/1790): „Nie mówię o Regentach, bo ci miefzczą fię w Etacie, ale Kancelliści do Ordynacyi należą” – *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego [...]*, t. 1, cz. 2, 1790, s. 477.

Dokumentowana sesja odbyła się w 1788 r.

75. KANISTER (1939)*

Tym samym przypuszczenie Autora *Komentarzy...* o przedwojenności znaczenia ‘zbiornik, bak na benzynę’ nie znajduje na razie potwierdzenia.

76. KAROSERIA (1929 → 1912): „Obecnie dodamy słów parę o pudle samochodu, czyli t. zw. karoserji.” – W. Rumbowicz, *Samochód i płatowiec*, 1912, s. 51.

77. KULTYWACJA (1939 → 1799/1924): „Kultywacja terenów ornych zapewni pracę większej ilości robotników [...]” – „Przemysł i Handel” 1924, r. 5, z. 50, s. 1273.

Wcześniej jedynie o uprawie konkretnych gatunków roślin, nie zaś o uprawie roli, ziemi. Por.: „że jednak zbiór kaparów jeft nagły i razem wielu rąk i zachodu potrzebuie, kultywacya ta na wielkich obfzernościach przedsiębraną być nie może” – B.S. Jundziłł, *Botanika stosowana*, 1799, s. 241.

78. KULUARY (1939 → 1907): „Quinet [...] w swym rozgoryczeniu powiedział do swych kolegów w kularach Zgromadzenia [...]” – [przedmowa wydawcy] Adam Mickiewicz, *Trybuna ludów*, 1907, s. 21.

79. LECZNICTWO (1849)

Autor *Komentarzy...* pisze: „Świadectw(a) datacji obecnej [w] E[tymologicznym]S[łowniku] J[ęzyka]P[olskiego] nie znam, ale musi ona być odrzucona ze względu na znalezione przeze mnie świadectwo Józefa Majera (1849: 22)”. Niewykluczone, że chodzi tu o neologizm, por. cytat z pełnego wydania periodyku (skąd różnica w paginacji): „Chcąc zatem obecnie jedném nazwiskiem wyrazić naukę lekarską, chybaby nazywać ją trzeba *lecnictwem*” – „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego” 1849, t. 4, s. 75.

80. LOKOMOTYWA (1856 → 1839): „Lokomotywy swym grmiącym turkotem wypłoszyły poezyą [...]” – „Tygodnik Literacki” 1839, nr 12, s. 90.

81. LORA (1939 → 1921): „jeden z naszych pociągów, wspomagany przez 2 komp. piechoty, które zabrał na swe lory i wozy, w energicznym wypadzie zniósł [...] baony bolsz. [...]” – „Bellona” 1921, R. IV, z. 5, s. 403.

82. LOTNISKOWIEC* (1936 → 1929): „20. okręt macierzysty dla samolotów; lotniskowiec [...]” – *Słownik morski polsko-angielsko-francusko-niemiecki*, red. B. Bagniewski, z. 1, 1929, s. 11. Wbrew J. Wawrzyńczykowi (Wawrz250 3: 368) nie zachodzi rozbieżność znaczeń względem stanu współczesnego (jakoby ‘okręt macierzysty dla łodzi podwodnych’).

83. ŁAMIGŁÓWKA (1851 → 1841): „i niewiadomo jak pogodzić wzniosłe jego wyobrażenie o poezyi, któremu uczucie szlachetne poświęca, z tą fabrykacją łamigłówek [...]” – „Biblioteka Warszawska” 1841, t. 2, s. 498.

84. ŁOWCA (1849 → 1787?): „koń, który w dzikim ftanie głodnego łowcę ufzcześnieił [...], z czafem zoftał ozdobą, rożniącą człowieka od człowieka” – [S. Staszic,] *Uwagi nad życiem Jana Zamoy-skiego kanclerza i hetmana W. K.* [...], 1787?, s. 326.

Kwestię daty wydania omówił T. Mikulski (1954). Pomijamy określenie typu psa notowane od XVI wieku, uwzględnione w ESJP⁷.

85. MASZYNERIA (1873 → 1821): „Jednakże nazwiska kilku uczonych nie były należycie oświecone, a maszynerie nie naylepiéy się udaiaj na tuteyszym teatrze” – „Rozmaitości” 1821, nr 72, s. 288.

7 Za ceną uwagę do hasła dziękujemy prof. Zbigniewowi Babikowi.

86. MUSKULARNY (1859 → 1801): „Takowy sposob nazywany jeŝt chłodziącym, [...] którego ŝrodki sã zimno, [...] nieużytek muskularney władzy [...]” – „Nowy Pamiętnik Warszawski” 1801, t. 4, s. 77.

87. MUSKULATURA (1859 → 1831): „zniesienie równowagi w działaniu pomiędzy układem krwionośnym a nerwowym, powodem jest kurczowych cierpień, w całej muskulaturze ciała [...]” – W. Malcz, *O Cholerze Indyjskiej epidemicznej*, 1831, s. 64.

88. MUTRA (1859 → 1820): „jednakże przez koniecznie łęgowate ich w mutry wkręcanie się, daleko większe tarcie sprawować muszą [...]” – „Izys Polska czyli Dziennik umiejętności, wynalazków, kunsztów i rękodzieł” 1820, t. 2, cz. 1, s. 473.

89. NARKOMAN* (1939 → 1933): „Np. narkotyk dla narkomana jest niewątpliwie bodźcem dodatnim, a jednak jest szkodliwy” – „Medycyna Doświadczalna i Społeczna” 1933, t. 16, z. 1–2, s. 184.

Dany artykuł wpłynął do redakcji 10 września 1932 r. Nie można, rzecz jasna, wykluczyć, że odnośny przypis dodano na przykład w trakcie korekty. NFJP posiada odrębny cytat z 1933 r.: „Niedawno otworzono zakład leczniczy dla narkomanów pod Grodnem” – „Samorząd Terytorialny” 1933, r. 5, z. 1/2, s. 86.

90. NARKOTYK (1859 → 1805): „Narkotyk, *m.* Narcoticum, *n.* Narcotique, *m.* tyczny, *a.*” – [J.S. Bandtkie,] *Nowy Słownik kieszonkowy Polsko-Niemiecko-Francuzki*, 1805, s. 225.

91. OSPRZĘT* (1929 → 1905): „Niektóre wyrazy sã po prostu doskonałe, np. cytowane powyżej: *osprzęt, sprężarka, otulina* [...]” – „Biblioteka Warszawska” 1905, t. 4, s. 390.

Tekst stanowi recenzję pracy z tego samego roku: *Technik. Podręcznik opracowany według niemieckiego pierwowzoru wydawanego przez stowarzyszenie „Hütte”*, t. 1, 1905. W świetle założeń przyjętych przez autorów z zamiarem kształtowania polskiej terminologii technicznej *osprzęt* może być neologizmem (dla recenzenta był to też wyraz nowy). Por. jednak wykres NFJP.

92. OTOMANA (1891 → 1840): „u tureckiego Baszy na otomanie fajkę wypalił i kawy się napił [...]” – „Rozmaitości” 1840, nr 26, s. 218.

93. PACHTOWAĆ (1891 → 1811): „PAKTOWAĆ, PACHTOWAĆ, -ał, -uie, *czyn. ndk.*, *na*ymować, *arendować*, *osobliwie bydło* [...]” – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 2, cz. 2, 1811, s. 611.

94. PIERWSZYŻNA (1836)

Warto odnotować nieco wcześniejsze poświadczenie formy *pierwszyna*, por. „przecież mu nie *pierwszyna* gniewać się czy jest za co czy niema [...]” – S. Witwicki, *Edmund*, 1829, s. 62.

95. PLANDEKA (1873)

96. PRECYZOWAĆ (1929 → 1848): „Davis [...] napomyka wiele zbliżających się wynalazków i odkryć. Naturalnie następuje się zapytanie, czemuż ich sam nie robi, nie precyzuje” – „Przeгляд Poznański” 1848, t. 6, s. 319.

97. PRODUKOWAĆ (1836 → 1745): „Gdy mówię nie tylko ná powierzchni ziemi ogrzewaniem fwym pozorne produkuje kwiecie, ále coś wpanialfzego iefzcze w zákrytych *terrae penetralibus* fpráwuie, bogáte formuiác kruzczé” – *Swada polska y łacinska*, t. 1, 1745, s. 17.

Zgodnie z podejściem J. Wawrzyńczyka abstrahujemy od znaczenia ‘przedstawić dokument prawny’, poświadczzonego od 1564 r. (SPXVI 30: 326).

98. PRZECIER* (1948 → 1928): „Nasuwałby się tu cały szereg postulatów [...], jak [...] zwiększenie do rozmiarów prohibicyjnych ochrony celnej na konserwy i przeciery warzywnicze” – „Przemysł i Handel” 1928, r. 9, z. 47, s. 1909.

Najwcześniej poświadczone znaczenie wyrazu *przecier* jako wariantu w haśle *przycier* to ‘beczka przepiłowana na pół; naczynie z klepek zrobione w ten sposób’⁸, por. J.S. Bandtkie, *Słownik dokładny Języka Polskiego i Niemieckiego*, t. 2, 1806, s. 1000, 1100. Cytat z NFJP z 1930 r. również odnosi się do innego znaczenia.

99. PRZYCHODNIA* (1951 → 1912?): „Towarzystwo przeciwgruźlicze warszawskie istnieje od roku 1909. Utrzymuje ‘Przychodnię’” – *Księga pamiątkowa XI Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie, 18–22 lipca 1911*, [?], s. 600.

O tym, że nie mamy do czynienia z nazwą własną, przekonują relacje dotyczące „Przychodni” w innych miastach. Zgodnie z przypuszczeniem A. Bańkowskiego wyraz pochodzi od przyimotnika, por. wcześniejsze *przychodnia (ambulatoryczna) klinika dzieci* – M.L. Jakubowski, *Rzut oka na dzieje, piśmiennictwo i zakłady pedjatryczne*, 1865, s. 49.

100. PSEUDONIM (1859 → 1828): „Czyżewski Piotr, iest to Pseudonim, pisarz książki wyszlėj r. 1609 bez wyrażenia mieysca” – F. Siarczyński, *Obraz wieku panowania Zygmunta III*, cz. 1, 1828, s. 90.

101. PULSOWAĆ (1903 → 1823?): „Przypadki troszkę się rozniły przy iedney i drugiey siostrze, u starszey puls bardzo prętko chodził, u młodzey był twardy i pulsowanie było regularne” – *Amts-Blatt der Königlichen Oppelnschen Regierung pro 1822*, Bd. 7, [?], s. 123.

Opis przypadków datowany jest na 11 kwietnia 1822 r. Tekst został przetłumaczony z niemieckiego i podany został równoległe z oryginałem.

102. PUMEKS (1836 → 1721): „Wezmi fzczeki Sczupakowey upaloney, Korali czerwonych, fkorup iáiowych palonych, Pumexu [...]” – *Vade mecum medicum*, 1721, s. 423.

Na początku podsumowania oddajmy sprawiedliwość Autorowi *Komentarzy...* Stosując przed dekadą głównie lub wyłącznie tradycyjne metody dostępne w dobie „przedcyfrowej” (nazwanej tak przez nas z punktu widzenia praktyki badawczej), uzyskał on 7 datacji, których nie udało nam się sfalsyfikować (*dopasować, draska, eskalator, kanister, lecznictwo, pierwszyczna, plandeka*). Choć laikowi odsetek może się wydawać niewielki (niemal 7 procent), to ponieważ zaskakuje nas on i budzi nasze uznanie. Dodatkowo należy odnotować jedną skuteczną redakcję z późniejszego opracowania J. Wawrzyńczyka (*lotniskowiec*). W wypadku 12 wyrazów,

8 Niem. ‘ein halb abgefägtes Faß; ein auf diefe Art gemachtes Faß’.

dla których nie wskazano dotąd zapisów sprzed XX w., podstawę do dalszej redatacji stanowić mogłyby wykresy NFJP – o ile ujawniono by materiał źródłowy; zob. *banal, ciągnik, dyskutant, eskalator, hokej, kanister, lotniskowiec, narkoman, osprzęt, przecier, przychodnia*. Podejrzenia co do istotnej rozbieżności znaczeń względem stanu dzisiejszego zachodzą zwłaszcza w stosunku do wyrazów *ciągnik* i *przecier*, może także *przychodnia*.

J. Wawrzyńczyk (2011: 295) zaznaczył, że w ramach artykułu interesowały go wyrazy z okresu od początku XIX wieku do współczesności. Oczywiście trudno z góry zakładać, na jakim poziomie chronologicznym bada się datację pierwszych poświadczeń wyrazów, i nie należy Autorowi wprost przypisywać takiej intencji. Okazuje się jednak, że aż 24–27 wyrazów, czyli około 25 procent, użyto już przed XIX wiekiem, por.:

- XVII wiek – 4 hasła: *aluzja, ewakuować, foka, fort*;
- XVIII wiek – 20–23 hasła: *anektować, bariera, chlupotać* (zob. uwagi o formie), *dublować* (zob. uwagi o znaczeniu), *eliminacja, emeryt, emerytura, encyklika, enigmatyczny, entuzjazm, flotylla, formacja, gagat, gardziołko, gatunkowy, graficzny, hipoteza, kacyk, kancelista, kultywacja* (zob. uwagi o znaczeniu), *łowca ‘myśliwy’, produkować ‘wytwarzać’, pumeks*.

Jesteśmy świadomi, że część wyrazów, dla których udało się znacznie przesunąć datację, mogła zostać użyta przygodnie na wiele lat przed faktycznym upowszechnieniem się w pisemnej odmianie polszczyzny kulturalnej, dlatego skrajne wypadki (*doktryna*) staraliśmy się eliminować.

Pamiętając o tym, że powyższy zbiór wyrazów trudno uznać za reprezentatywny z jakiegokolwiek punktu widzenia, zwróćmy teraz uwagę na narzędzia, których przydatność dobitnie ujawniła się w tej konkretnej sytuacji. I tak w odniesieniu do XVII–XVIII wieku wymienić należy wyszukiwarkę (<https://sxvii.pl/>), korpus (<https://korba.edu.pl/>) oraz kartotekę (<https://rcin.org.pl/dlibra/publication/20029>) ESXVII (por. hasła *aluzja, anektować, bariera, ewakuować, flotylla, foka, fort, kacyk*; w dalszej kolejności także *doktryna*, ewentualnie *fortepian*). Znakomite efekty, zwłaszcza dla źródeł od początku XIX wieku, przynosi użycie wyszukiwarki Google Books (<https://books.google.pl/>).

W związku z tym drugim narzędziem nasuwają nam się pewne istotne refleksje. Niestety wyniki kwerend sprawiają tu wrażenie nie w pełni powtarzalnych i częściowo zależnych od trudnych do przewidzenia warunków (o samych algorytmach nie możemy, rzecz jasna, nic powiedzieć). Niemniej skuteczność żmudnych niekiedy poszukiwań z zapytaniami w postaci kolejnych form fleksyjnych ujętych w cudzysłów jest ostatecznie wysoce zadowalająca. Zdarzają się jednak również sytuacje, gdy nie jest dostępny pełny ogląd źródła (skanu książki lub czasopisma). Niekiedy źródło udaje się odnaleźć w którejś z polskich bibliotek cyfrowych. W trudniejszych wypadkach proponujemy zastosowanie technologii VPN⁹, która umożliwia dostęp do serwisu *HathiTrust* (www.hathitrust.org), ściśle powiązanego z zasobami Google¹⁰. Działanie takie sprawiło, że chronologizując powyższe wyrazy, zmuszeni byliśmy skorzystać w bibliotece z jednego tylko tekstu w postaci papierowej (zob. *dyskutant*). Notabene nieprzejrzyste

9 Zazwyczaj wiąże się to z pewną opłatą; opcji bezpłatnych nie testowaliśmy. Z braku specjalistycznej wiedzy nie referujemy szerzej tego zagadnienia. Za pomoc logistyczną i techniczną składamy podziękowania Piotrowi Szeptyńskiemu.

10 W wypadku niektórych źródeł, z wykorzystaniem technologii VPN, pełny dostęp osiąga się nawet bezpośrednio przez wyszukiwarkę Google Books.

zasady zamawiania egzemplarzy w bibliotece sprawiły, że konieczne były dwie wizyty w celu skorzystania z tego jednego źródła!

Zdajemy sobie sprawę, że intensywny rozwój różnorodnych narzędzi, wraz z wygasaniem praw autorskich do kolejnych partii tekstów, każe z ostrożnością podchodzić do zbyt sztywnych schematów w badaniach nad historią leksyki – nadzieje na dalszy postęp budzą zwłaszcza wysiłki podejmowane w celu integracji korpusów diachronicznych (czy może historycznych) języka polskiego. Wszelako powyższa „pękata centuria” dowodzi, naszym zdaniem, konkurencyjności wypracowanych dotychczas rozwiązań, zwłaszcza po uwzględnieniu zasugerowanej poprawki (usługa VPN).

Bibliografia

- ESJP: A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- ESXVII: *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku* (online: <https://sxvii.pl/>, dostęp: 1 stycznia 2020).
- Hrabec S., Peplowski F. 1963: *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Janczulewicz P. 2018: *Chronologizacja w WSJP PAN*, [w:] P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Cze-lakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Wegrzynek (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków, s. 93–101.
- Mikulski T. 1954: *Uwagi nad Uwagami*, „Pamiętnik Literacki” XLV, z. 3, s. 241–267.
- NFJP: Narodowy Fotokorpus Języka Polskiego (online: www.nfjp.pl, dostęp: 1 stycznia 2020).
- SPXVI: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa (t. 1–34), K. Mrowcewicz (t. 35–36), t. 1–22, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1994, t. 23–36, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1995–2012 (online: <http://kpbc.umk.pl/publication/17781>, dostęp: 1 stycznia 2020).
- Wawrz250: J. Wawrzyńczyk, *250 tysięcy ciekawych słów. Leksykon przypomnień*, t. 1–6, BEL Studio, Warszawa 2013–2015.
- Wawrzyńczyk J. 2011: *Komentarze datacyjne do Andrzeja Bańkowskiego Etymologicznego słownika języka polskiego*, „Linguistica Copernicana”, nr 2(6), s. 295–312.
- Wawrzyńczyk J., Wierzchoń P. 2017: *Podstawowe informacje o „Narodowym Fotokorpusie Języka Polskiego”*, BEL Studio, Warszawa.

Summary

Chronologisation of Polish vocabulary – contemporary practice

Keywords: chronologisation, redating, historical lexicography, Polish lexicon.

The aim of this article is to verify the effectiveness of the procedures intended for establishing the earliest attestations of particular words within the history of the Polish language that have been adopted during the work on *Wielki słownik języka polskiego PAN*. On the basis of 102 words, previously dated by J. Wawrzyńczyk, we demonstrate that the solutions elaborated bring satisfying results. Additionally, we comment on the usefulness of particular sources and tools and propose how to improve one of the procedures at the technical level.